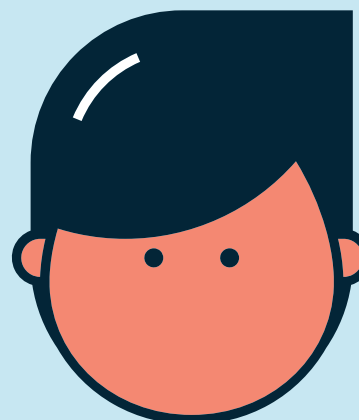

PRIRUČNIK ZA PARAPRAVNIKE

Ovaj projekat je finansiran
od strane Evropske unije

Naslov studije

Priručnik za parapravnike

U okviru projekta:

Unapređeni kapaciteti i otpornost organizacija civilnog društva u Srbiji za zaštitu ekonomskih i socijalnih prava Roma i migranata nakon pandemije KOVID-19

Izdavač

A 11 - Inicijativa za ekonomska i socijalna prava

Dizajn

Jelena Jaćimović

Štampa

Alta Nova

Tiraž

100

INICIJATIVA ZA
EKONOMSKA I
SOCIJALNA PRAVA

Ova publikacija je izrađena uz podršku Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Inicijative A 11, International Rescue Committee (IRC), Foruma Roma Srbije i Centra za istraživanje javnih politika i nužno ne odražava stavove Evropske unije.

PRIRUČNIK ZA PARAPRAVNIKE

U okviru projekta:

*Unapređeni kapaciteti i
otpornost organizacija civilnog
društva u Srbiji za zaštitu
ekonomskih i socijalnih prava
Roma i migranata nakon pandemije
KOVID-19*

SADRŽAJ

Uvod	6
Parappravnici i pravno osnaživanje	8
Ko je parappravnik?	8
Parappravnici u globalnom kontekstu	9
Ekonomska i socijalna prava	10
Međunarodni pravni okviri	10
Ekonomska i socijalna prava u Srbiji	11
Standardi prakse parappravnika	12
Šta je pravna etika?	12
Etički kodeks parappravnika	13
Dokumentovanje kršenja ljudskih prava i upućivanje advokatima	18
Zagovaranje	24
Prilozi	26

Uvod

Od početka pandemije KOVID-19 i proglašenja vanrednog stanja, Srbija je kršila ljudska prava zaštićena Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, Ustavom Srbije, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i drugim međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava. Mere izolacije su uvedene bez prethodne procene njihovog uticaja na ljudska prava. Pored toga, u praksi je došlo do niza kršenja ljudskih prava, praćenih neuspehom države da preduzme mere za zaštitu najugroženijih grupa stanovništva od novih zdravstvenih i drugih rizika po ljudska prava. Neadekvatan odgovor na potrebe marginalizovanih grupa stvorio je dodatni rizik od kršenja ljudskih prava i siromaštva ranjivih grupa stanovništva.

U nastojanju da stvore uslove za bolju zaštitu ekonomskih i socijalnih prava tokom i nakon pandemije KOVID-19, A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, Forum Roma Srbije, Centar za istraživanje javnih politika i Međunarodni komitet spasa sprovode projekat **Unapređeni kapaciteti i otpornost organizacija civilnog društva u Srbiji za zaštitu ekonomskih i socijalnih prava Roma i migranata nakon izbijanja pandemije KOVID-19** (u daljem tekstu: projekat). Projekat ima za cilj da uvede pristup zasnovan na ekonomskim i socijalnim pravima u odgovorima na upravljanje smanjenjem rizika od katastrofa – kroz direktno uključivanje pogođenih zajednica, najugroženijih Roma, izbeglica i migranata, i jačanje kapaciteta za suočavanje sa budućim vanrednim situacijama.

Projekat je osmišljen sa ciljem da odgovori na neke od najhitnijih izazova u zaštiti ljudskih prava u kontekstu izbijanja pandemije KOVID-19, koji su identifikovani u sledećim marginalizovanim zajednicama:

- (a) ugroženi Romi i migranti koji su bili posebno pogođeni merama izolacije;
- (b) ranjive grupe koje su izostavljene iz napora države da se ublaži socioekonomski uticaj pandemije;
- (c) ugroženi Romi i migranti koji nisu svesni svojih ekonomskih i socijalnih prava i mehanizama za njihovu zaštitu.

Kroz podizanje pravne svesti i pružanje pravne pomoći i podrške, targetiranim ugroženim grupama biće olakšan pristup ekonomskim i socijalnim pravima. Pored informacija prikupljenih kroz pravno zastupanje, savetovanje i monitoring, svedočanstva ugroženih Roma i migranata koristiće se za pripremu izveštaja na domaćem i međunarodnom planu, kao i u zagovaračkim inicijativama za unapređenje uživanja ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji. Aktivnosti izgradnje kapaciteta organizacija civilnog društva koje rade sa Romima i migrantima i njihova aktivna uloga u praćenju kršenja ljudskih prava, radu na terenu i zagovaranju predstavljaju sastavnu komponentu projekta

koji za cilj ima da osigura bolju podršku planovima za oporavak nakon izbijanja pandemije KOVID-19, upravljanju smanjenjem rizika od katastrofa i politikama.

Projekat finansira Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava (EIDHR).

Ovaj priručnik je kreiran kao vodič za obuku i nadzor nad radom parapravnika na projektu. On daje uvod u pravno osnaživanje i važnu ulogu koju imaju parapravnici u unapređenju pristupa pravdi, predstavlja pregled ekonomskih i socijalnih prava u međunarodnom pravu i u Srbiji, kao i standarde praksi koje parapravnici treba da poštuju, i obuhvata posebne alate i materijale koje parapravnici mogu koristiti u svom radu.

Širom sveta mnogi ljudi suočavaju se sa velikim teškoćama jer nemaju pristup pravdi. Kao rezultat toga, prava ovih pojedinaca i zajednica se rutinski krše, kako od strane državnih službenika, tako i od strane poslodavaca ili drugih pojedinaca, dok oni pokušavaju da pronađu efikasan pravni lek za štetu koja im se nanosi.

Parapravnici nude rešenje tako što pomažu da se premosti jaz između zakona i društva. Prepoznajući da se obećanja zakona i države često ne ispunjavaju, oni osnažuju građane da zadovolje svoje potrebe u pogledu pristupa pravdi i da ih dalje razvijaju¹. Obezbeđujući pristup pravdi, parapravnici zagovaraju ideju da:

1. pojedinci i njihove zajednice moraju biti edukovani i informisani o svojim pravima;
2. pojedinci i zajednice treba da razviju kapacitete kako bi znali da traže poštovanje svojih prava;
3. široko rasprostranjena kršenja ljudskih prava unutar zajednice moraju se rešavati kroz dugoročna rešenja, umesto rešenja prilagođenih pojedinačnim slučajevima.

Upravo zbog ovakvog fokusa na pravnom osnaživanju, rad parapravnika odlikuje pristup koji podrazumeva rešavanje problema *sa* svojim klijentima, umesto da ih sami rešavaju *za* svoje klijente., Njihov cilj je da ojačaju kapacitet i podstaknu proaktivan pristup kod ljudi sa kojima rade. Na taj način osnažuju pojedince i zajednice.

¹ Kampala Declaration on Community Paralegals, Kampala, Uganda, 26. jul 2012. godina, dostupno na <https://namati.org/kampala-declaration/>.

Parappravnici i pravno osnaživanje

Ko je parappravnik?

Parappravnik je osoba koja

1. pohađa formalnu obuku koja pruža osnovno poznavanje propisa, pravnog sistema i procedura, kao i osnovne pravne veštine;
2. koristi niz alata (pravnih i nepravni) za pružanje pravnih usluga tradicionalnim ili uobičajenim mehanizmima;
3. živi u, ili ima veliko znanje o, zajednici u kojoj radi i
4. ima tehničku i supervizijsku podršku pravnika.

Parappravnici i njihovi klijenti obično rešavaju tri vrste problema: (1) sporove među fizičkim licima (2) pritužbe fizičkih lica protiv državnih institucija i (3) sporove između fizičkih lica i privatnih firmi. Njihov cilj je da pomognu pojedincima i zajednicama da realizuju praktične pravne lekove kroz aktivnosti kao što su obezbeđivanje obuka u zajednici, pružanje pravnih informacija i podrške, upravljanje organizovanjem zajednice i zagovaranje.

Parappravnici mogu pomoći zajednicama koje nemaju pristup pravnom sistemu da reše svoje pravne probleme. U poređenju sa advokatima, parappravnici imaju nekoliko specifičnih prednosti:

- mogu da se fokusiraju na potrebe cele zajednice, a ne samo na klijenta koji ih angažuje;
- ponekad mogu da reše problem brže nego što to mogu advokati i sudije;
- jeftiniji su nego advokati;
- često poznaju zajednicu kojoj služe i njene potrebe bolje od advokata.

Parappravnici su neposrednije usmereni na zajednicu kojoj služe. Često rade u partnerstvu sa organizacijama koje pružaju pravnu pomoć. Zauzvrat, oni koriste te veštine tokom svog angažovanja u zajednici i imaju ključnu ulogu kada je u pitanju efikasno identifikovanje povreda prava i spremnije reaguje na njih nego tradicionalni pružaoci pravne pomoći.

Pošto parappravnici rade na zadovoljavanju potreba ugroženog stanovništva, oni jačaju kapacitete zajednica i članova zajednice da razumeju i postupaju u skladu sa svojim pravima. Ovaj fokus na

pravnom osnaživanju znači da umesto da rade *za* svoje klijente, parapravnici rade *sa* svojim klijentima na rešavanju problema, osnažujući ih da sami rešavaju slične probleme u budućnosti.

Pravno osnaživanje znači stavljanje moći zakona u ruke običnih ljudi. Pružajući pristup pravdi, parapravnici edukuju i informišu pojedince i njihove zajednice o svojim pravima, a kroz tu edukaciju osnažuju ljude da razviju samopouzdanje kada su u pitanju njihovi pravni problemi. **Ovaj fokus na pravnom osnaživanju je ključna karakteristika parapravnika.**

Parapravnici u globalnom kontekstu

Parapravnici su, formalno i neformalno, uključeni u pravosudne sisteme širom sveta. Pedesetih godina prošlog veka, parapravnici u Južnoj Africi pomagali su ljudima da se odupru aparthejdu. Druge slične inicijative na lokalnom nivou javile su se širom afričkog kontinenta, a u nekim afričkim zemljama, parapravnici su priznati kao pružaoci pravnih usluga. Predstavnici preko 50 organizacija koje pružaju pomoć u pristupu pravdi iz 20 afričkih zemalja okupili su se 2012. godine i potpisali Deklaraciju iz Kampale o parapravnicima, pozivajući vlade da ojačaju pristup pravdi prihvatanjem usluga parapravnika.

U Sjedinjenim Državama, parapravnici koji imaju za cilj da informacije o propisima učine dostupnim zajednici proširili su svoju ulogu na formalnije pravne okvire kroz programe države koji omogućavaju licenciranje lica koja nisu advokati da se bave pravom u određenoj oblasti. Praksa licenciranja lica koja nisu advokati postoji decenijama u kontekstu imigracija, gde „akreditovani predstavnici” mogu zastupati imigrante u njihovim pravnim postupcima ako mogu da dokažu da su stekli široko znanje i adekvatno iskustvo u imigracionom pravu. Drugi primeri u Sjedinjenim Državama uključuju licenciranje parapravnika da pred sudovima nadležnim za stambene sporove zastupaju ljude koji su suočeni sa rizikom od iseljenja iz svojih domova ili, pak, rade sa žrtvama porodičnog nasilja u pravnim postupcima za nadoknadu štete koju su pretrpele.

Program podrške parapravnika Romima u Evropi se pokazao efikasnim u zaštiti prava na zdravstvenu zaštitu i zagovaranju za systemske promene. Četiri makedonske organizacije, uključujući tri lokalne romske organizacije, udružile su snage i razvile program parapravnika. Parapravnici pojedince kojima je potrebna pomoć identifikuju terenskim radom, po principu „od vrata do vrata”, a imaju i predviđeno vreme kada su korisnicima dostupni za konsultacije i podršku u kancelariji. U nekim slučajevima njihove aktivnosti podrazumevaju odlazak sa korisnicima do predstavnika lokalnih vlasti, gde pokušavaju pronaći rešenja ili podnose žalbe u slučajevima kršenja prava. Oni su takođe doprineli sistemskim promenama u Makedoniji, na primer, kontinuiranim reagovanjem na slučajeve u kojima su zdravstveni radnici nezakonito naplaćivali osnovne usluge romskim pacijentima ili im oduzimali lična dokumenta².

² <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/roma-justice-sometimes-best-medicine>

U okviru projekta, biće odabrano pet parapravnika koji će biti obučeni i opremljeni priručnicima i drugim materijalima koji će im pomoći da u svojim zajednicama podignu svest o pravnim pitanjima, sa posebnim fokusom na socijalna i ekonomska prava. Delokrug rada parapravnika obuhvataće organizovanje sesija podizanja svesti, vršenje terenskih poseta, pružanje informacija i podrške u pristupu ekonomskim i socijalnim pravima i upućivanje predmeta u kojima je potrebna pravna podrška A 11 – Inicijativi za ekonomska i socijalna prava (u daljem tekstu: Inicijativa A 11).

Fokus parapravnika biće na pritužbama građana protiv državnih institucija, posebno u slučajevima kršenja ekonomskih i socijalnih prava.

Ekonomska i socijalna prava

Međunarodni pravni okviri

Ljudska prava se često dele u dve široke kategorije: „negativna prava”, koja su navedena u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (MPGPP) i „pozitivna prava”, koja su navedena u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (MPESKP). Građanska i politička prava (negativna prava) se generalno shvataju kao prava koja zahtevaju *uzdržavanje ili nemešanje* države ili drugih nosilaca javne vlasti, poput uzdržavanja od kršenja slobode govora ili okupljanja ili uzdržavanja od proizvoljnog lišavanja slobode. Ekonomska i socijalna prava (pozitivna prava) obično zahtevaju delovanje organa javne vlasti, kao što je izgradnja odgovarajućih škola i bolnica i obezbeđivanje pristupa tim uslugama. Međutim, insistiranje na dve odvojene, različite kategorije (negativnih i pozitivnih) prava često dovodi u zabludu i, iznad svega, građanska i politička prava (koja se često opisuju kao negativne slobode) i dalje mogu iziskivati intervenciju ili reagovanje države (na primer, pravo na pravično suđenje se ne može obezbediti bez neke afirmativne akcije države ili organizovanja pravosudnog sistema, a isto važi i za pravo glasa, pravo na bezbednost ličnosti i mnoga druga građanska i politička prava). Takođe, za dostizanje suštinske jednakosti, na primer, može biti neophodno da države preduzmu pozitivne korake kako bi otklonile prepreke koje pogađaju posebno ranjive grupe³. Sva ljudska prava,

³ Za više informacija videti, na primer, Gwen Brodsky, *Shelagh Day, Beyond the Social and Economic Rights Debate: Substantive Equality Speaks to Poverty*, dostupno na: https://povertyandhumanrights.org/docs/11_DAY_BRODSKY.pdf.

socioekonomska, građanska i politička, nameću državama paket pozitivnih i negativnih obaveza⁴.

Ekonomski i socijalna prava obuhvataju i pravo na rad, pravo na adekvatan životni standard, uključujući hranu, odeću i stanovanje, pravo na fizičko i mentalno zdravlje, pravo na socijalno osiguranje, pravo na obrazovanje i pravo na zdravu životnu sredinu.

Povrede ekonomskih i socijalnih prava često imaju ogromne implikacije koje prevazilaze neposredno povređeno pravo. Ovo je ključni koncept u ljudskim pravima koji se naziva **međuzavisnost ljudskih prava** i znači da svako pravo doprinosi zaštiti ljudskog dostojanstva. Mogućnost ostvarivanja jednog prava često zavisi, bilo u celini ili delimično, od uživanja drugih prava. Na primer, ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu može zavisi od toga da li ste prethodno ostvarili pravo na lični identitet ili lična dokumenta. Pravo na slobodu od eksploatacije ili trgovine ljudima često je ugroženo kada se krše ekonomski i socijalna prava – kao što je pravo na stanovanje, obrazovanje ili zapošljavanje.

Osnovna ljudska prava i slobode proklamovana su u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, koja su potom ugrađena u MPGPP i MPESKP.

Pored MPESKP-a, ekonomski i socijalna prava su takođe sadržana i u mnogim drugim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, kao što su Konvencija o pravima deteta (KPD), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD).

Ekonomski i socijalna prava u Srbiji

Srbija je ratifikovala sve gore navedene instrumente za zaštitu ljudskih prava. Međutim, redovno dolazi do kršenja ljudskih prava, posebno prava marginalizovanih zajednica poput Roma, migranata ili nekih drugih grupa. Parapravnici koji rade na projektu u Srbiji najpre će naučiti da prepoznaju kršenja prava koja se dešavaju, a onda će savladati i postojeće mehanizme za otklanjanje ovih povreda prava. Oni će se fokusirati na sledeće četiri oblasti ekonomskih i socijalnih prava:

- 1. Zapošljavanje.** Parapravnici će u ovoj oblasti koristiti i priručnik Inicijative A 11 *Ko radi rad?*
- 2. Stanovanje.** Iako je međuzavisnost karakteristična za skoro sva ljudska prava, međuzavisnost posebno dolazi do izražaja kod prava na stanovanje. Kada su ljudi izloženi beskućništvu, oni

⁴ Paul O'Connell, *Vindicating Socio-Economic Rights, International Standards and Comparative Experiences*, Routledge, 2012.

su osjetljiviji na mnoge oblike eksploatacije i imaju teškoće i da ostvare druga ekonomska i socijalna prava, od prava na zapošljavanje do prava na zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Parapravnici će u ovoj oblasti koristiti i priručnik Inicijative A11 *Niko bez doma*.

- 3. Zdravstvena zaštita.** Pravo na mentalno i fizičko zdravlje nalazi se u središtu odgovora države na pandemiju. Ipak, mnoge zajednice nisu imale jednak pristup zaštitnoj opremi, vakcinama ili uslugama koje su neophodne za zaustavljanje širenja pandemije KOVID-19. Parapravnici će u ovoj oblasti imati na raspolaganju priručnik Inicijative A11 *Kako da ostvarite svoja prava* i dodatne materijale pripremljene da im olakšaju rad u ovoj oblasti.
- 4. Pravo na lična dokumenta.** Bez dokumenata, ljudi često nisu u mogućnosti da uživaju mnoga prava – bilo da se radi o pristupu pravu na zdravstvenu zaštitu ili pravu na obrazovanje ili neko drugo pravo. Parapravnici će koristiti priručnik Inicijative A11 *Kako da ostvarite svoja prava* i dodatne materijale pripremljene da im olakšaju rad u ovoj oblasti.

Standardi prakse parapravnika

Šta je pravna etika?

U kriznim situacijama, pristup kvalitetnoj pravnoj pomoći može biti ključna za prevazilaženje krize. Uz odgovarajući pravni savet ili pomoć, klijenti mogu da pristupe uslugama na koje imaju pravo, da izbegnu nepotrebno lišavanje slobode ili da se zaštite od eksploatacije ili drugih nepravdi.

Istovremeno, pružanje pravne pomoći nosi rizike – pre svega za klijente. Neadekvatno ili netačno savetovanje klijentima može proizrokovati obziljnu štetu, od propuštenih prilika za izjavljivanje pravnih lekova kod povrede ekonomskih prava do produženog boravka u zatvoru.

Rad advokata obično regulišu države, koje postavljaju pravila i propise za promovisanje vladavine prava i pristupa pravdi, kako bi se osiguralo da su klijenti i treća lica zaštićeni od štete i da se advokatura vrši na etički način. U mnogim jurisdikcijama, advokati su uglavnom odgovorni za samoregulaciju preko profesionalnih advokatskih komora. Ove advokatske komore mogu imati ovlašćenje da sankcionišu advokate, na primer, ukidanjem dozvole za bavljenje advokaturom ako oni prekrše profesionalni kodeks ponašanja ili disciplinsko pravilo. U drugim slučajevima, građanski

i krivični zakoni regulišu advokatsku profesiju. Regulatorni okvir svake jurisdikcije je različit i može uključivati niz pravila, kodeksa i zakona koji diktiraju način na koji advokati komuniciraju sa klijentima, svojim kolegama i javnošću⁵.

Ovi kodeksi pravne etike – ili pravila profesionalne odgovornosti – obezbeđuju da advokati poštuju standardne prakse koje štite klijente.

Etički kodeks parapravnika

Parapravnici zvanično ne podležu etičkim obavezama advokata. Njihov rad ne regulišu profesionalne advokatske komorae ili domaći propisi koji uređuju bavljenje advokatorom. Ipak, i njihov rad podrazumeva obavezu savesnog i odgovornog postupanja prema klijentima – njihove usluge nose neke pogodnosti, ali mogu nositi neke od istih rizika koji su povezani i sa radom advokata.

Niz etičkih pitanja može iskrsnuti kada je u pitanju rad u zajednici. Kao što je gore navedeno, pravni problemi i praznine u pristupu pravdi daleko prevazilaze dostupnost usluga koje odgovaraju na te potrebe.

Parapravnici treba da se pridržavaju sledećih osnovnih etičkih principa:

- **Kompetentnost.** Parapravnici bi trebalo da budu adekvatno obučeni pre nego što stupe u kontakt sa članovima zajednice u vezi sa njihovim problemima u pristupu pravima. Oni ne bi trebalo da pokušavaju da odgovore na pitanja ili probleme za koje nisu obučeni i trebalo bi da to jasno predoče članovima zajednice.

Iako naizgled jednostavno, ovo pravilo može biti izazovno u praksi. Zajednice koje su pretrpele široko rasprostranjena kršenja prava imaće mnoge pravne izazove i želeće da razgovaraju sa pojedincima koji bi mogli da im pomognu u rešavanju njihovih pravnih problema. Ovo se odnosi na ključni princip ljudskih prava koji je gore pomenut – međuzavisnost prava. Uprkos tome što će u svom radu sa zajednicom naizlaziti na brojne probleme i potrebe, parapravnici se moraju uzdržati bavljenja pravnim temama za koje nisu adekvatno obučeni.

⁵ Kodeks profesionalne etike advokata u Srbiji možete naći ovde: https://www.paragraf.rs/propisi/kodeks_profesionalne_etike_advokata.html

Razmotrite sledeću hipotetičku situaciju:

Marija je parapravnica koja pruža informacije i pravno osnaživanje o pristupu pravu na stanovanje. Završila je neophodnu obuku kod svoje partnerske pravne organizacije i pridržava se zahtevanog rasporeda obuke i mentorstva, kako je navedeno u odeljku Standardi prakse u nastavku.

Marija je upravo završila grupnu sesiju pravnog osnaživanja o pristupu pravu na stanovanje u Srbiji i sada održava pojedinačne sastanke sa nekoliko članova zajednice koji su zatražili pomoć. Član zajednice navodi da ih je policija uhapsila i optužila za krivično delo. Oni su upravo pušteni iz krivičnog pritvora, ali predstoji im saslušanje u sudu i žele Marijin savet o tome kako da vode svoj slučaj.

Šta bi Marija trebalo da uradi? Iako je verovatno primamljivo ponuditi pomoć, Marija možda neće moći da pomogne članu zajednice u krivičnom postupku. Ovo nije oblast prava za koju je Marija obučavana. Postoji veliki rizik za člana zajednice ukoliko dobije neprikladan savet. Marija može i treba da zabeleži ovu komunikaciju i da o tome odmah izvesti mentore iz Foruma Roma Srbije ili da uputi članove zajednice na službe pravne pomoći u njihovoj opštini.

- **Poverljivost.** Komunikacija sa klijentima treba da bude poverljiva. To znači da parapravnici ne smeju da dele informacije koje su prikupili na sastancima sa članovima zajednice sa pojedincima koji nisu njihovi mentori i supervizori u Forumu Roma Srbije i A 11. Pre nego što podeli neku informaciju – bilo pružaoocem usluga, na primer, kako bi im se prosledio određeni slučaj, bilo sa drugim članom zajednice – parapravnik mora prvo da dobije informisani pristanak klijenta.

Poverljivost je neophodna kako bi se izgradilo poverenje sa zajednicom, kao i da se ne ugrozi mogućnost upotrebe nekih pravnih sredstava ili preduzimanje određenih radnji u postupku. Na primer, ako su informacije o klijentu otkrivene suprotnoj strani (što znači nekome sa različitim ili suprotstavljenim interesima) ili stavljene na raspolaganje državnim organima ili institucijama, to bi moglo naneti štetu pravnom slučaju klijenta u budućnosti.

Razmotrite sledeću hipotetičku situaciju:

Petra je parapravnica koja pomaže i osnažuje članove zajednice u pogledu pristupa pravu na zdravstvenu zaštitu. Nedavno je pomagala mladoj ženi koja je imala problema sa pristupom uslugama savetovanja u vezi sa prekidom trudnoće. Kasnije su se roditelji mlade žene obratili parapravniku i tražili informacije o njenom slučaju i njenoj situaciji. Očekivali su da, pošto su

njeni roditelji, iako je mlada žena imala 19 godina i bila zakonski punoletna, imaju pravo na pristup njenim podacima.

Šta bi Petra trebalo da uradi? Petra mora da zaštiti poverljivost informacija mlade žene. Poverljivost se ne sme prekršiti ni između članova porodice, osim ako klijent na to izričito pristane. Petra mora da objasni roditeljima na miran i direktan način da joj, u skladu sa kodeksom profesionalne etike, nije dozvoljeno da trećim licima otkriva informacije o klijentu.

Šta je informisani pristanak? To je pristanak osobe na učešće u predloženoj aktivnosti nakon što joj je parapravnik prethodno saopštio adekvatne informacije i objasnio sve rizike.

Parapravnici će podeliti informacije sa drugim zainteresovanim stranama na ovom projektu, uključujući A 11 i Forum Roma Srbije. Međutim, pre nego što podele informacije o klijentu, parapravnici moraju da dobiju informisani pristanak korišćenjem obrasca/obrazaca saglasnosti datih u prilogu. To znači da ako član zajednice ne želi da se njegove informacije dele sa pojedinim ili svim zainteresovanim stranama, to je njegovo pravo i parapravnik mora da zabeleži da je pristanak na deljenje informacija odbijen i da ukloni informacije o klijentu iz svih izveštaja.

- **Lično i profesionalno poštenje.** Parapravnik se prema članovima zajednice i zainteresovanim stranama uvek mora odnositi sa dostojanstvom i profesionalnom ljubaznošću. On nikada ne sme svesno da da bilo kakvu lažnu izjavu članu zajednice, sudu, državnoj agenciji ili nekom drugom.

Razmotrite sledeću hipotetičku situaciju:

David je parapravnik koji pomaže mladiću u pristupu pomoći koje daje država. Mladić mu je rekao da ima ličnu kartu koju mu je izradio njegov prijatelj – falsifikovanu ličnu kartu. Lična karta, koju je, kako objašnjava, pribavio jer usled diskriminacije i isključenosti nije mogao da dobije validnu ličnu kartu, tačno pokazuje sve njegove lične podatke. Tvrdi da je koristio ličnu kartu u prošlosti i da niko neće biti oštećen; takođe, članovi njegove porodice su naročito ranjivi i ostvarivanje prava na pomoć države koju pokušava da dobije bi doprinelo poboljšanju njihovog položaja.

Šta bi David trebalo da uradi? David verovatno neće dati falsifikovani dokument nadležnim državnim organima. Ali on mora mirno i direktno da objasni članu zajednice da ga etičke obaveze sprečavaju da koristi takvu ličnu kartu. Zatim, može da radi sa članom zajednice, u konsultaciji sa svojim supervizorom, na pokretanju postupka koji će mu omogućiti da brzo pribavi odgovarajuću dokumentaciju.

- **Komunikacija i saradnja sa pružaocima pravne pomoći.** Parapravnici bi trebalo jasno da saopšte svoju ulogu članovima zajednice kojima služe, objasne im u čemu im mogu pomoći, a u čemu ne mogu. Parapravnici bi trebalo da rade u saradnji sa lokalnim službama besplatne pravne pomoći i organizacijama koje pružaju besplatnu pravnu pomoć i uvek bi trebalo da izbegavaju neovlašćeno zastupanje i pružanje pravne pomoći, vodeći računa o načinu na koji je ova oblast uređena domaćim propisima.

Na početku bilo koje grupne sesije pravnog osnaživanja ili individualnih sastanaka sa članovima zajednice, svi parapravnici na projektu EIDHR treba da se pridržavaju sledećeg protokola za uspostavljanje kontakta i predstavljanje parapravnika i teme.

Standardni uvodni protokol: uspostavljanje kontakta i predstavljanje parapravnika

Ja sam [unesi ime] i radim kao parapravnik na projektu ***Unapređeni kapaciteti i otpornost organizacija civilnog društva u Srbiji za zaštitu ekonomskih i socijalnih prava Roma i migranata nakon izbijanja pandemije KOVID-19*** na kome saraduju A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, Forum Roma Srbije, Centar za istraživanje javnih politika i Međunarodni komitet spasa. U okviru ovog projekta, želimo da podignemo svest Roma i migranata o njihovim socijalnim i ekonomskim pravima, posebno onima ugroženim pandemijom KOVID-19.

Moja uloga kao parapravnika jeste da vam pomognem da razumete svoja prava i da koristite niz pravnih i drugih sredstava za pristup pravima ili za otklanjanje povreda prava. Ceo život živim u romskoj zajednici i dobro sam upoznat sa pravnim problemima sa kojima se ljudi suočavaju. Završio sam obuku u Inicijativi A 11 i Forumu Roma Srbije i dobijam njihovu redovnu podršku i superviziju.

Međutim, ja nisam advokat i ne mogu da obavljam funkcije advokata. Mogu da vam pružim opšte informacije o vašim pravima i načinu na koji dolazi do kršenja prava, kao i informacije o mehanizmima koji su dostupni u slučaju određenih kršenja prava. U nekim slučajevima, možda ću moći da se konsultujem sa svojim supervizorima kako bih vam pružio informacije od značaja za vaš slučaj, a samo određeni broj slučajeva može biti prosleđen Inicijativi A 11, radi daljeg zastupanja. Takođe, postoji mogućnost upućivanja i na druge organizacije ili institucije koje mogu biti od pomoći u određenim slučajevima.

Usluge koje mogu da vam pružim su potpuno besplatne. Ako vam bilo ko kaže da radi na ovom projektu i pokuša da vam naplati uslugu, molimo vas da ne dajete nikakav novac toj osobi i ne prihvatate usluge. Pravna pomoć pojedincima koji se suočavaju sa višestrukim povredama prava treba da bude besplatna i dostupna – ovo je vodeći princip našeg rada.

- **Besplatne usluge u zajednici i sprečavanje prevare.** Usluge parapravnika se zajednici nude besplatno i trebalo bi ih obezbeđivati kroz državne ili nedržavne fondove koji promoviraju pristup pravdi. Marginalizovane zajednice, nažalost, često postaju žrtve lažnih ponuda pravnih usluga. Parapravnici bi trebalo da doprinesu suzbijanju ovakvih prevara i lažnog predstavljanja podizanjem svesti među članovima zajednice.

Svi parapravnici na projektu moraju da se pridržavaju ranije navedenog protokola, koji uključuje i odgovarajuća upozorenja u vezi sa sprečavanjem prevare. Pored toga, parapravnici moraju prijaviti Inicijativi A11 svaku sumnju na nedozvoljeno korišćenje naziva projekta ili lažne usluge.

Ako neki parapravnik traži i/ili dobije novac od članova zajednice za svoje usluge, njegovo angažovanje na projektu će odmah biti okončano.

- **Izbegavajte sukob interesa.** Izbegavajte sukob interesa. Parapravnici uvek treba da izbegavaju situacije u kojima dolazi do sukoba interesa i da prijave svaki potencijalni sukob interesa svojim korisnicima ili mentorima i supervizorima.

Sukobi interesa u pravnim pitanjima mogu nastati češće nego što se to očekuje. Na primer, dva člana porodice koja hoće da isprave kršenja prava mogu da udruže napore imajući na umu isti interes. Međutim, kada nove informacije postanu dostupne ili se okolnosti promene, njihovi interesi mogu početi da se razilaze. Parapravnik mora da obavesti svog supervizora o svakom potencijalnom sukobu interesa kako bi se reagovalo na najbolji mogući način.

Razmotrite sledeću hipotetičku situaciju:

Radite u porodici u kojoj dete nema lična dokumenta. Njegovi baba i deda ih imaju i predložili su da podnesu zahtev za starateljstvo nad detetom – iako bi majka nastavila da svakodnevno brine o detetu – verujući da će im to pomoći da obezbede lična dokumenta za dete. Čak i ako majka pristane, obezbeđivanje starateljstva babe i dede nad detetom može imati negativne posledice po roditeljska prava majke u budućnosti.

Neutralnost. Parapravnici ne bi trebalo da služe vlasti ili lokalnoj političkoj grupaciji, već da zastupaju ljudska prava cele zajednice.

Ako se parapravniku obrati član političke stranke, on odmah treba da se konsultuje sa svojim mentorom. U zavisnosti od konteksta, ova komunikacija može biti sasvim prikladna. Ali zahtevi da se služi samo određenoj grupi ljudi (na primer, samo onima koji dele određena politička uverenja) zahtevaju reakciju kako bi se osiguralo da projekat zadrži svoju neutralnost.

- **(Zastupanje) usredsređeno na klijenta i zasnovano na pravima.** Parapravnici u svom radu treba da ostanu verni svojoj misiji – osnaživanju zajednica da razumeju i traže svoja prava i veći pristup pravdi. To znači usredsređivanje na pravne potrebe i interese klijenata i angažovanje u zastupanju kod državnih organa tamo gde dolazi do sistemskog kršenja prava. Parapravnici će prikupiti prikupljati informacije o povredama prava, izveštavati konzorcijum projekta i složnije slučajeve uputiti pravnicima u Inicijativi A 11. Sistematska kršenja prava će biti zabeležena i uključena u zagovaračke inicijative partnera na projektu i preporuke javnih politika koje će biti predstavljene donosiocima odluka. Sve informacije će se kumulativno predstaviti, uzimajući u obzir zaštitu podataka korisnika.

Dokumentovanje kršenja ljudskih prava i upućivanje advokatima

Dokumentovanje kršenja ljudskih prava predstavlja značajan aspekt pružanja zaštite i podrške pojedincima i zajednicama. Iskustvo je pokazalo da je posedovanje jakih i kredibilnih dokaza ključno u različitim procesima koji imaju za cilj zaštitu prava, bilo da se radi o zagovaranju ili kampanji, o sudskim i vansudskim postupcima.

Neki od ključnih termina relevantnih za dokumentovanje kršenja ljudskih prava uključuju:

- *Monitoring* se može razumeti kao krovni pojam koji se odnosi na prikupljanje, verifikaciju i korišćenje podataka u cilju rešavanja problema i prepreka u ostvarivanju ljudskih prava. Može se realizovati primenom različitih tehnika i metodologija, a može uključivati i prikupljanje podataka podnošenjem zahteva za dobijanje informacija od javnog značaja; prikupljanje različitih vidova podataka o konkretnim incidentima; prikupljanje podataka tokom intervjua sa ključnim akterima ili licima koja dostavljaju informacije, kao i članovima ugroženih zajednica; sastanke sa državnim službenicima nadležnim za oblast zaštite ili ostvarivanja ljudskih prava koju aktivno istražujete i drugo.
- *Prikupljanje podataka* je užeg obima i značenja od *monitoringa* i odnosi se na proces izvođenja zaključaka na osnovu monitoringa, čiji je sastavni deo. Uključuje prikupljanje informacija, kao i njihovu proveru i verifikaciju.
- Pojam *kršenja ljudskih prava* najčešće podrazumeva propuste ili nečinjenja od strane javnih, odnosno državnih organa, koji dovode do neispunjenja obaveza iz oblasti ljudskih prava koje

proizlaze iz domaćeg zakonodavstva ili međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Važno je imati u vidu da i nedržavni akteri (kompanije, zaraćene strane, itd.) mogu kršiti ljudska prava. Međutim, država ima obavezu da štiti ljudska prava pojedinaca pod njenom jurisdikcijom, čak i kada su oni koji krše prava nedržavni akteri.

Funkcija monitoringa je usko povezana sa jačanjem odgovornosti država za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava koje proističu iz ratifikovanih međunarodnih ugovora ili domaćih propisa o ljudskim pravima; najčešće odgovornost proističe iz oba navedena.

Monitoring takođe ima vremensku komponentu i zahteva evaluaciju predmeta koji se proučava – ili u ovom slučaju ostvarivanje određenog prava ili aspekta prava tokom vremena kako bi se razumeli trendovi i kretanja i mapirao put ka poboljšanom ili potpunom ostvarivanju prava ili unapređenoj zaštiti prava.

S obzirom na to da su ograničeni resursi jedna od brojnih prepreka sa kojima se civilno društvo suočava u svom radu, monitoring često zahteva utvrđivanje prioriteta i odabir određene grupe prava ili čak specifičnih aspekata određenog prava čije ćete ostvarivanje pratiti.

Postoji nekoliko principa koji su osnov monitoringa i koji su od presudnog značaja ukoliko želimo da ga sprovedimo na efikasan način, poštujući prava i dostojanstvo onih koje treba da štiti. Neki od najvažnijih obuhvataju:

- *Ne nanosi štetu.* Ovo je jedan od ključnih vodećih principa za svaku organizaciju civilnog društva koja radi na unapređenju ljudskih prava. Naime, ovaj princip zahteva od aktera civilnog društva da obezbede da svojim postupcima dodatno ne izlažu pogođeno stanovništvo, svedoke i druge aktere sa kojima dolaze u kontakt fizičkoj povredi, nasilju ili drugim i dodatnim oblicima kršenja prava.
- *Poštujte svoj mandat.* Osobe koje su izložene kršenju ljudskih prava ili su u opasnosti od kršenja ljudskih prava često imaju potrebu za različitim vidovima podrške. Iako se ponekad osećate prinuđenim da pružite vid podrške koji vaša organizacija nije obavezna da pruži, takva podrška može biti neadekvatna i na kraju se može pokazati da je više štetna nego korisna. Zato je važno imati na umu misiju vaše organizacije i tražiti podršku drugih aktera koji mogu ponuditi potrebnu pomoć.
- *Kredibilitet.* Osigurajte da pojedinci sa kojima razgovarate ili kojima pružate podršku u svakom trenutku znaju da vam mogu verovati. Stoga je važno da jasno predstavite posao koji obavljate i mandat vaše organizacije, uspostavite granice i jasno objasnite koje usluge i podršku možete pružiti, a koje ne.
- *Poverljivost.* Važno je da obezbedite poverljivost podataka koji se odnose na žrtve kršenja prava ili druge ispitanike sa kojima radite, ne samo da biste ih podržali ili tražili pravni lek, već i da biste bili sigurni da ih ne izlažete drugim vidovima kršenja prava. Iz tog razloga,

ne bi trebalo obelodanjivati osetljive podatke, uključujući lične podatke, bez saglasnosti lica na koje se ti podaci odnose. To znači da se za potrebe izveštavanja, lični podaci (ime, broj telefona, adresa...) ne smeju prosleđivati bilo kom akteru, ni pod kojim okolnostima. Za potrebe daljeg upućivanja, lica na koje se podaci odnose moraju razumeti da ćete lične i kontakt podatke proslediti određenom internom ili eksternom partneru.

- *Saglasnost.* Saglasnost lica čije podatke koristite predstavlja odobrenje za korišćenje navedenih podataka. Pojedinci uvek treba da budu obavješteni o tome na koji način ćete koristiti lične podatke koje prikupljate, da li ćete ih sa nekim deliti i u koje svrhe (informisani pristanak).
- *Osigurati verodostojnost i tačnost informacija.* Verodostojnost i tačnost podataka koji se koriste za potrebe kampanje ili zagovaranja obezbeđuju se primenom pouzdanih i proverenih metoda prikupljanja podataka, kao i primenom alata koji odgovaraju traženim podacima. Na ovaj način smo u mogućnosti da jasno i proverljivo dokumentujemo kršenja prava. Održavanje pismene komunikacije kada je to moguće i postavljanje preciznih pitanja samo su neki od načina obezbeđivanja tačnih informacija.
- *Budite posebno oprezni kada radite sa osetljivim slučajevima.* Uvek budite svesni posebnih ranjivosti osoba kojima se obraćate; posebno onih koje su bile žrtve kršenja prava i koje bi, kao rezultat intervjuja ili drugog vida aktivnosti koje sprovodite, mogle biti izložene retraumatizaciji ili reviktimizaciji.

Tehnike prikupljanja podataka su mnogobrojne, ali je važno napraviti razliku između tipova podataka. Podaci se mogu podeliti na primarne i sekundarne. Primarno prikupljanje podataka se sprovodi kroz neposredan rad na terenu, odnosno kroz direktno proučavanje date materije i podrazumeva primenu specifičnih metodologija koje se razlikuju u zavisnosti od oblasti proučavanja, ali mogu, u kontekstu zaštite ljudskih prava, uključiti pojedinačne intervjuje, diskusije u fokus grupama, ankete, intervjuje sa ključnim pružaocima informacija, izveštaje o incidentima i mnoge druge tehnike.

Prikupljeni podaci mogu biti i kvantitativni i kvalitativni. Kvantitativni podaci su oni koje možemo kvantifikovati i mogu predstavljati, na primer, broj ljudi koji su udaljeni sa granice prilikom pokušaja ulaska u određenu zemlju, prikupljenih putem anketa. Kvalitativni podaci mogu dati opis preživljenih iskustava pojedinaca koji su udaljeni sa granice primenom dubinskih intervjuja.

Sekundarno prikupljanje podataka podrazumeva proučavanje izvora primarnih informacija koje su drugi prikupili, kao što su statistički podaci državnih organa nadležnih za zaštitu određenih prava, podaci koje prikupljaju organizacije civilnog društva koje rade na terenu i dr. Prikupljanje sekundarnih podataka se često naziva „desk“ istraživanjem, jer ne zahteva sprovođenje bilo kakvih aktivnosti na terenu, već analizu prethodno prikupljenih primarnih podataka.

Svaki primenjeni metod prikupljanja podataka mora biti prilagođen kontekstu i cilju koji se želi

postići. Ono što je veoma važno je da mora biti zasnovan na standardima ljudskih prava. Pored toga, kada dokumentujemo slučajeve, možemo se fokusirati na dokumentovanje zasnovano na promenama, dokumentovanje na osnovu položaja žrtve i položaja počinioca kršenja prava.

Najčešće mapirani problemi u zajednici iz iskustva jedne od parapravnica koje su učestvovalе u ovom programu:

„U oblasti socijalne zaštite, korisnici su imali primedbe vezane za komplikovanu proceduru za dobijanje svih vidova socijalne pomoći. To se odnosi i na previše dokumenata koje su morali da pribave, uključujući i dokumenta koja je ustanova mogla da pribavi po službenoj sužnosti.

Takođe se izdvajaju neljubaznost i mala posvećenost socijalnih radnika za njihove probleme, što se ogledalo i pri zakazivanju termina za razgovor sa socijalnim radnikom. Vreme čekanja za dobijanje bilo kog vida socijalne pomoći se posebno izdvaja kao problem.

U oblasti zdravstvene zaštite problemi su bili isti za sve slojeve stanovništva, mada stranke jesu navodile i da su diskriminisane po rasnoj osnovi, ali nisu htele da istupaju pojedinačno tim povodom niti da se obratimo Povereniku. Gužve kod izabranog lekara i nedostatak termina za specijalistički pregled je ono što većina ističe kao problem. Oni koju su bili stacionirani u bolnici isticali su grubo ponašanje od strane medicinskog osoblja, te nedovoljno informacija od lekara o njihovom zdravstvenom stanju. Skoro svi su isticali da im nedostaje sredstava za kupovinu lekova, među kojima i vrlo teški bolesnici koji mesecima nisu imali novca za terapiju.

Intervjui sa žrtvama kršenja ljudskih prava ili svedocima kršenja prava

Iako je fokus na žrtvama i svedocima kršenja prava, izjave se takođe mogu prikupiti od bilo koje druge strane relevantne za slučaj. Štaviše, ovaj metod je široko rasprostranjen kada je reč o prikupljanju informacija o ostvarivanju ljudskih prava, dejstvu prava, ili preprekama sa kojima se pojedinci mogu suočiti u ostvarivanju prava.

Kod ove tehnike je posebno važno ohrabriti sagovornika da govori i ispriča svoje iskustvo, odnosno znanje o kršenju ljudskih prava koje želite da istražite. Stoga bi trebalo da obezbedite da se osoba koju intervjuišete oseća udobno u okruženju u kojem se intervju odvija, da ste se pravilno predstavili i objasnili svrhu intervju⁶ i da započnete razgovor otvorenim pitanjem kao što je „možete li ispričati situaciju/incident”. Pored toga, potrudite se da se suzdržite od davanja vrednosnih izjava ili sudova, kao i bilo kakvih tvrdnji koje bi mogle da odvuku pažnju sagovornika.

Obratite pažnju na signale i informacije koje daje sagovornik. Pokušajte da održite kontakt očima što je više moguće i koristite gestove da podstaknete sagovornika (tj. klimnite glavom u znak podrške) kada shvatite da ga treba ohrabriti. Dobar anketar gradi odnos poverenja i ostaje nepristrasan, pružajući podršku u slučajevima kada ispitanik ispriča nešto

⁶ Vidi uvodne napomene.

neprijatno ili traumatično. U slučajevima kada su pojedinci doživeli traumu, poželjno je imati na raspolaganju psihološku ili druge vidove podrške.

Korak po korak uputstva za sprovođenje intervjua:

- Predstavite se, predstavite svoj mandat, svrhu intervjua i postavite osnovna pitanja o sagovorniku. U slučaju da nameravate da na bilo koji način snimate intervju, objasnite svrhu snimanja i zatražite pismenu saglasnost sagovornika.
- Zamolite sagovornika da opiše događaj koji je predmet intervjua i da pokuša da bude što detaljniji.
- Nakon toga, pokušajte da ponovo kreirate priču koju je ispitanik ispričao u prethodnom koraku postavljanjem dodatnih i konkretnijih pitanja s ciljem produbljanja informacija o događajima koji su se desili. Pokušajte da se fokusirate na konkretne detalje i aspekte događaja koji govore o kršenju prava kako biste stvorili jasnu sliku, odnosno čvrst slučaj.
- U slučaju da neki delovi ispričanog događaja ostanu nejasni, zamolite sagovornika da ponovi ili razjasni šta se dogodilo.
- Na kraju, ispričajte priču sagovorniku kako biste bili sigurni da ste jasno razumeli sve njene aspekte. Na kraju intervjua, pitati ispitanike da li žele još nešto da dodaju svojoj izjavi. Pobrinite se da imate kontakt podatke, uključujući brojeve telefona u slučaju da je potrebno da ponovo kontaktirate sa njima. Takođe, ispitanicima dajte svoj kontakt kako bi i oni mogli Vas da kontaktiraju ukoliko budu imali potrebu.

Pored navedenih, druge korisne tehnike prikupljanja podataka obuhvataju:

- *Situaciono testiranje.* Situaciono testiranje je tehnika prikupljanja podataka o kršenju ljudskih prava koja se najčešće koristi za proveru navoda o diskriminaciji određenih grupa lica. Ovom tehnikom se takođe može proveriti kako se državni organi ponašaju prema određenim ranjivim i često diskriminiranim grupama pojedinaca koji dele zajedničke karakteristike (nacionalnost, etnička pripadnost, rasa, seksualna orijentacija i drugo). Obično se primenjuje tako što se osobe koje pripadaju takvim grupama svesno stavljaju u istu situaciju kao i osobe sa drugim ličnim karakteristikama, a zatim se procenjuje da li postoje razlike u ophođenju prema njima.
- *Korišćenje podataka nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava.* Podaci sadržani u izveštajima nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava ili drugih nevladinih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava mogu biti korisni kao sekundarni izvori o stanju ljudskih prava u određenoj oblasti. Stoga mogu biti od pomoći za razvoj sopstvenog istraživačkog plana, jer mogu ilustrovati specifične probleme u ostvarivanju ljudskih prava koji vas mogu usmeravati u vašim aktivnostima, mada mogu i potceniti određena kršenja prava, ili izostaviti

bitne činjenice. Međutim, kada se koriste podaci iz izveštaja nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava, potrebno je imati u vidu da se opšte ocene stanja u određenoj oblasti često donose na osnovu broja pritužbi ili žalbi građana tim institucijama. Iako je broj pritužbi ili drugih žalbi važan pokazatelj za praćenje stanja u određenom području, ovaj pokazatelj se ne može posmatrati izolovano, pogotovo što ima ljudi koji se, uprkos činjenici da se nalaze u teškom položaju i žrtve su kršenja različitih prava, ne obraćaju tim institucijama – zbog neinformisanosti, opšteg nepoverenja u institucije ili, jednostavno, zbog nepoznavanja jezika.

- *Prikupljanje statističkih podataka.* Korišćenje statističkih podataka za praćenje stanja u oblasti ljudskih prava nije nova metoda. Iako je statistika najpogodniji i često najjednostavniji način da se prikaže stanje u određenoj oblasti, njena upotreba nije toliko rasprostranjena, posebno ne pred domaćim i međunarodnim sudovima. Statistika je posebno pogodna za prikaz indirektno diskriminacije grupa koje su kroz istoriju često bile diskriminisane i bila je ključna za dokazivanje kršenja prava u određenim slučajevima pred Evropskim sudom za ljudska prava⁷.

U određenim situacijama, ili uvidom u određena iskustva, doći ćete do zaključka da su povrede bile takve da zahtevaju pravne radnje i pravni lek, što znači da vam je potrebna podrška advokata. U tim slučajevima potrebno je pojedince uputite na odgovarajuće pružaoce usluge⁸. Da biste podelili informacije o pojedincima koje upućujete sa tim pružaoциma usluga, morate dobiti pismenu saglasnost tih pojedinaca za deljenje informacija. Saglasnost se dobija putem obrasca za davanje saglasnosti, u kome se jasno navodi koji će podaci biti podeljeni i u koje svrhe⁹.

⁷ Na primer, vidi: *D.H. i drugi v. Republike Češke* [GC], br. 57325/00, ECHR 2007 – IV

⁸ Vidi Prilog 1- Obrazac za upućivanje.

⁹ Vidi Prilog 2 – Obrazac za davanje saglasnosti.

Zagovaranje

Zagovaranje ljudskih prava se odnosi na radnje ili aktivnosti koje se preduzimaju kako bi se uticalo na odluke koje imaju efekat na unapređenje uživanja ljudskih prava pojedinaca i grupa. Postoje različite vrste zagovaranja, kao i mnogobrojni načini zagovaranja unapređenja ljudskih prava.

Zagovaranje se najčešće deli na dve vrste: individualno i kolektivno. Individualno zagovaranje ili zagovaranje „jedan na jedan“ podrazumeva da je pojedinac podržan u rešavanju svoje individualne situacije – odnosno da ima informacije o svojim pravima, ima pristup svim potrebnim informacijama, jasno je obavešten o opcijama i samim tim podržan u donošenju informisanih odluka. Kolektivno ili grupno zagovaranje se odnosi na grupu pojedinaca koja se okuplja da bi vodila kampanju, lobirala i uticala na donosiocce odluka, to jest na zakonodavstvo, politiku, pristup uslugama, praksi, itd. Stoga, zagovaračke aktivnosti mogu biti usmerene na „rešavanje pojedinačnih slučajeva, obrasce kršenja prava, strukturne uzroke kršenja prava ili opštu situaciju po pitanju ljudskih prava”¹⁰. Ovo poslednje je, međutim, vrsta promene kojoj težimo.

Zagovaranje se u velikoj meri oslanja na podatke koji se tiču kršenja i uživanja ljudskih prava, kako je objašnjeno u prethodnom segmentu. Bez pouzdanih podataka, bili oni primarni ili sekundarni, zagovaranje je retko moguće. Podaci mogu biti pokretač promena – analiza podataka i onoga što ona otkriva može da nas usmerava prilikom odlučivanja o našim prioritetima zagovaranja, s obzirom da smo često ograničeni u resursima, kako finansijskim tako i ljudskim. Svaka organizacija se rukovodi svojim mandatom; međutim, podaci mogu otkriti na koje oblasti je posebno potrebno obratiti pažnju prilikom zagovaranja kako bismo odgovorili na najhitnije potrebe onih koje želimo da podržimo ili na mandat koji želimo da ispunimo.

Da biste efikasno zagovarali za određenu promenu, morate jasno mapirati relevantne donosiocce odluka kojima želite da se obratite. Ako je vaš cilj da utičete na određeni vid systemske promene, morate jasno mapirati relevantne organe neophodne za promene koje želite da postignete. Imajući to u vidu, postoji nekoliko nivoa zagovaranja. Obično se pravi razlika između nacionalnog i međunarodnog zagovaranja. Međutim, postoje dodatne razlike unutar nacionalnog nivoa: možete ciljati opštinske, lokalne, regionalne i nacionalne aktere u zavisnosti od oblika promene koji želite da postignete i u čijoj nadležnosti se nalaze promene na koje želite da utičete.

¹⁰ Ujedinjene Nacije, Kancelarija visokog komesara za ljudska prava (OHCHR), *Priručnik za prćenje ljudskih prava*, Poglavlje 31 – Zagovaranje i interakcija sa državnim organima, str. 4, dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Chapter31-24pp.pdf>.

Prepreke sa kojima su se parapravnici susretali u radu:

Najveće prepreke su mi bile institucije koje nisu radile svoj posao, kao i saznanje da u realnosti ne postoji nikakva kontrola nad njima, ili ako postoji da je jako slaba. Svi korisnici su isticali to da ih je vlast zaboravila i da ih se sete samo kada su izbori. U naselja im samo tada ulaze predstavnici vlasti, a oni sami više ne veruju u njihova obećanja. Prepreke u radu sam rešavala upornim zvanjem institucija, posebno Centra za socijalni rad, obraćanjem putem elektronske pošte, pisanjem uregencija, ali kontakt sa predstavnicima lokalne vlasti koji bi bili spona, nisam ostvarila.

Javne kampanje su takođe alat koji se može koristiti za zagovaranje promena, ali taj metod prevazilazi okvire ovog pruručnika.

Promene koje mogu uticati na uživanje ljudskih prava na lokalnom nivou moguće je postići i uz pomoć aktivnosti na mrđunarnodnom nivou. Postoji široki spektar mehanizama koji su dostupni i omogućavaju „uticanje na promene odozgo”, od kojih se neki mogu naći u regionalnim mehanizmima, odnosno mehanizmima Saveta Evrope, dok se drugi mogu naći u sistemu Ujedinjenih nacija. Postoji nekoliko tela kojima se može obratiti u cilju zalaganja za promene prava u sistemu Saveta Evrope. Evropski sud za ljudska prava, odnosno strateška parnica takođe može biti sredstvo zagovaranja¹¹. Mnogi univerzalni ugovori (kao što je Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije) imaju tela ustanovljena samim konvencijama, koja nadgledaju poštovanje ovih konvencija u državama potpisnicama. Države i organizacije civilnog društva izveštavaju o ostvarivanju prava iz tih konvencija. Izveštaji organizacija civilnog društva često značajno utiču na preporuke koje ova tela daju državama članicama nakon procesa izveštavanja, u kojima su sadržana uputstva o tome kako da ostvare prava na konkretniji način i u skladu sa odredbama konkretnih konvencija.

¹¹ Za kraći pregled načina na koje strateške parnice mogu biti korišćene kao mehanizam zagovaranja, vidi Mónica Roa & Barbara Klugman (2014) Razmatranje strateške parnice kao sredstva zagovaranja: studija slučaja o zaštiti reproduktivnih prava u Kolumbiji, *Reproduktivno zdravlje je važno*, 22:44, 31-41, DOI: 10.1016/S0968-8080(14)44804-3

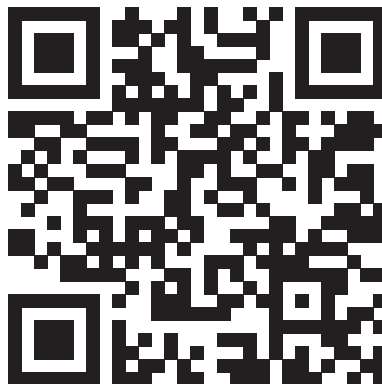
Navedene aktivnosti zahtevaju vreme i resurse i verovatno se nećete uključiti direktno u oblast pružanja pravne pomoći, ali odgovarajuća dokumentacija o kršenju prava i praćenje su od neprocenjive vrednosti za sve gore navedene procese. Iz tog razloga posao koji obavljate u smislu dokumentovanja kršenja ljudskih prava i prepreka u pristupu pravima može značajno doprineti promenama zakona i politika.

Prilozi

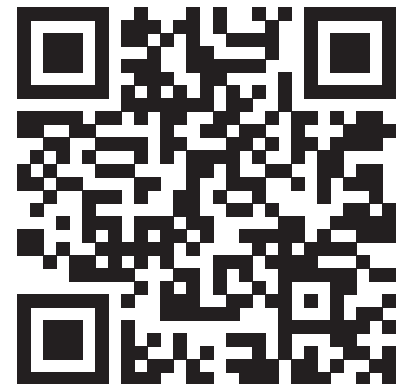
Kako prikupljamo podatke o kršenjima ljudskih prava:

Ko radi rad? Priručnik za samoorganizovanje radnica i radnika:

Niko bez doma! Priručnik za stambenu borbu:

Obrazac 1

Saglasnost za deljenje informacija

- 1) Danas ću o svojim ekonomskim i socijalnim pravima razgovarati sa parapravnikom, _____, koji radi u saradnji sa Forumom Roma Srbije, Inicijativom A 11, Međunarodnim komitetom spasa i Centrom za istraživanje javnih politika (u daljem tekstu: implementacioni partneri) u okviru projekta Unapređeni kapaciteti i otpornost organizacija civilnog društva u Srbiji za zaštitu ekonomskih i socijalnih prava Roma i migranata nakon pandemije KOVID-19 (u daljem tekstu: projekat) koji podržava Evropska unija.
- 2) Razumem da:
 - a. parapravnici koji rade u saradnji sa Forumom Roma Srbije i Inicijativom A 11 u okviru projekta „Unapređeni kapaciteti i otpornost organizacija civilnog društva u Srbiji za zaštitu ekonomskih i socijalnih prava Roma i migranata nakon izbijanja pandemije KOVID-19” mogu da mi pruže samo informacije; nisu u mogućnosti da mi daju pravne savete;
 - b. informacije koje delim sa svojim parapravnikom su poverljive i neće se deliti ni sa kim bez moje dozvole (može doći do retkih izuzetaka ukoliko partneri na projektu dobiju informaciju da sam u ozbiljnom riziku od povrede prava);
 - c. partneri na projektu mogu pokušati da pomognu ljudima u mojoj situaciji da pronađu besplatnog advokata koji će ih zastupati u slučajevima kršenja socijalnih i ekonomskih prava.

Ovlašćujem parapravnika _____ da podeli moje kontakt informacije i informacije o mom slučaju sa partnerima na projektu kako bi oni istražili mogućnost da me zastupaju u strateškoj parnici povodom kršenja mojih socijalnih i ekonomskih prava.

Ime klijenta: _____ Ime parapravnika: _____

Potpis: _____ Potpis: _____

Datum: _____ Datum: _____

INICIJATIVA ZA
EKONOMSKA I
SOCIJALNA PRAVA